

УДК 378.016:811.161.2]:81'233-027.56(045)

РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кучеренко Ірина Анатоліївна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики та журналістики,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

i.a.kucherenko@udpu.edu.ua

Анотація. У статті розглянуто особливості розвитку мовленнєвої компетентності у студентів, майбутніх педагогів, у процесі вивчення української мови у вищих закладах освіти. Представлено шляхи імплементації системи методів формування мовленнєвих умінь: методів, спрямованих на розвиток репродуктивних умінь, і методів, спрямованих на розвиток продуктивних умінь.

Ключові слова. Мовленнєва діяльність, мовленнєва компетентність, методи навчання, методи формування мовленнєвої компетентності, методи, спрямовані на розвиток репродуктивних умінь; методи, спрямовані на розвиток продуктивних умінь.

DEVELOPMENT OF SPEAKING COMPETENCE

STUDENTS WHILE LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE

Abstract. The article examines the peculiarities of the development of speaking competence among students, future teachers, in the process of studying the Ukrainian language in higher educational institutions. Ways of implementing the system of methods of formation of speaking skills are presented: methods aimed at the development of reproductive skills and methods aimed at the development of productive skills.

Keywords. Speech activity, speech competence, teaching methods, methods of formation of speech competence, methods aimed at the development of reproductive skills; methods aimed at developing productive skills.

Суспільно-політичні умови і пріоритети України, модернізація сучасної системи мовної освіти зумовлюють зростання національної самосвідомості громадян, підвищення уваги до мовленнєвої компетентності особистості та культури комунікативної взаємодії між людьми. Сучасне українське суспільство, послуговуючись державною українською мовою у різних сферах життя, прагне до високого рівня культури власного мовлення, а багатогранність самовираження особистості в сучасному соціумі спонукає людину підвищувати рівень власної мовленнєвої компетентності.

Питання володіння державною (українською) мовою, розвитку мовленнєвої компетентності у студентів, майбутніх педагогів, є однією з головних тенденцій реформування системи вищої освіти, адже мовлення є важливим складником професіограми вчителя і передбачає усвідомлене оволодіння і використання мови як засобу комунікації, пізнання, вираження думки, почуттів і емоцій, встановлення полісуб'єктної взаємодії тощо. Вільне володіння державною українською мовою – важлива умова втілення соціально-педагогічної парадигми неперервної мовної освіти, адже забезпечує доступ до наукових і культурних цінностей народу, формує усвідомлену комунікативну поведінку, є основою самореалізації, духовного й інтелектуального зростання особистості.

Питання розвитку мовленнєвої компетентності особистості у процесі вивчення української мови досліджували А. Богуш, В. Бадер, З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, Л. Мамчур, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін.

Мова – найбільший і найдорожчий здобуток кожного народу, найважливіший засіб пізнання, вираження та передачі думок, почуттів, волевиявлень, спілкування людей. В. Гумбольд зазначає, що «мова завжди розвивається тільки в суспільстві, і людина розуміє себе настільки, наскільки досвідом установлено, що її слова зрозумілі й іншим» [1]. У процесі комунікації мова має універсальний характер, адже нею можна передавати все

те, що виражається іншими сигналами чи системами знаків. Мова є виразником ментальності народу, його незалежності й державності, свідомість і самоідентифікація особистості починається з мови. Мова створена для того, щоб здійснювати процес мовлення. Мовлення – це особливий спосіб формування та вираження думки за допомогою мови. Мова і мовлення тісно взаємопов'язані: мова живе у реальному мовленні, а мовлення живить мову.

Мовленнєва комунікація як спілкування між людьми виявляється через вибір і реалізацію мовних засобів усіх її рівнів. Спілкування відбувається у різних ситуаціях (вчитель – учень, мати – дитина, керівник – підлеглий) і добір лінгвістичних одиниць та паралінгвістичних засобів у кожній конкретній комунікативній взаємодії має здійснюватися з урахуванням особи співрозмовника, мети і місця мовлення. На основі способу інтерактивної взаємодії комунікантів виділяють основні форми мовленнєвої комунікації: монолог, діалог, полілог, які істотно різняться між собою і мають свої характерні особливості, під час комунікації особистість оперує, використовує, маніпулює різними їх видами. Мовленнєва діяльність як система мовленнєвих дій, що забезпечують процес спілкування, реалізується під час аудіювання, говоріння, читання, письма, які становлять основу спілкування. У процесі мовленнєвої діяльності особистість реалізовує індивідуальний стиль спілкування. Поняття індивідуального стилю усного і писемного спілкування особистості у науковому просторі з'явилося у XVIII ст. Французький вчений Ж. Бюффон, визначаючи індивідуальний стиль особистості, наголошує, що це сама людина, і стиль не може ні відчужуватися, ні передаватися. На думку Ф. Бацевича, стиль спілкування – це «індивідуальна стабільна форма комунікативної поведінки учасників, що виявляється у будь-яких умовах спілкування; в ділових і особистісних стосунках, у способах прийняття і здійснення рішень, у прийомах психологічного впливу на людей і методах міжособистісних конфліктів» [2, с. 186]. Задля забезпечення позитивної динаміки комунікативної взаємодії мовець має обрати оптимальний стиль спілкування, у якому чільне місце мають займати такі компоненти, як повага

до співрозмовника, доброзичливість, комунікабельність, гречність, щирість, позитивна емоційна атмосфера.

Мовленнєва компетентність – це результат навчання особистості в аспекті опанування мовленнєвих знань і законів мовленнєвої діяльності, сформованості вмінь, навичок та досвіду здійснення мовленнєвої діяльності (репродуктивної / продуктивної, усної / писемної).

Розвиток у студентів мовленнєвої компетентності відбувається на аудиторних заняття за допомогою реалізації продуктивного лінгводидактичного інструментарію – технологічної системи, складниками якої є методи, прийоми, форми і засоби навчання. Метод навчання пронизує всю діяльність викладача: від прогнозування майбутньої навчальної діяльності, проектування (лінгводидактичний задум, ідея, модель, що визначає взаємодію учасників процесу навчання і містить наперед запланований кінцевий результат, конкретизований у цілях заняття) і до реалізації під час суб'єкт-суб'єктної міжособистісної взаємодії, а також рефлексії з метою порівняння очікуваного результату з одержаним.

У науковому просторі наявні різні визначення і класифікації методів. У наукових працях привертають увагу такі дефініції терміна «методи навчання»: «упорядковані способи організованої діяльності вчителя й учнів, спрямовані на досягнення цілей освіти [3, с. 74]»; «способи, прийоми, методика дослідження мовних явищ. За допомогою цієї категорії реалізуються всі функції навчання: освітня, виховна, розвивальна, спонукальна, контрольна-корекційна та ін. [4, с. 81]»; «спосіб досягнення мети, спосіб пізнання, упорядкована діяльність. ... упорядковані способи організованої діяльності вчителя й учнів, спрямовані на досягнення цілей освіти; комплекс навчальних засобів і прийомів, що сприяють виконанню певного завдання чи розв'язанню певної проблеми [5, с. 156]. На наш погляд, методи навчання – це «способи організації міжособистісної взаємодії суб'єктів навчально-пізнавального дискурсу, цілеспрямованих на досягнення сумісної мети і запланованого кінцевого результату. Методи навчання є комплексним поняттям, що

складаються із сукупності відповідних прийомів [6, с. 48]».

Методи навчання класифікуємо:

- за метою і компетентнісно-цільовим призначенням на методи розвитку мовної, мовленнєвої, комунікативної компетентності;
- за напрямом організації процесу навчання на методи мотивації, цілевизначення, засвоєння знань, формування вмінь і навичок, рефлексії, контролю.

Методи формування мовленнєвих умінь пов'язані з розвитком мовленнєвої діяльності (усної / писемної, продуктивної / репродуктивної). Ефективність методів мовленнєвого розвитку, на думку О. Кучерук, «визначається тим, що опанування тактик різних видів мовленнєвої діяльності має відбуватися в поєднанні з активним формуванням системи мовленнєвих дій [7, с. 185]». Ці методи навчання спрямовані на розвиток умінь сприймати, осмислювати й інтерпретувати звукову та графічну вербальну інформацію, доречно і нормативно правильно використовувати лінгвістичні засоби під час мовленнєвої діяльності, створювати власні висловлювання, тексти, дискурси.

Виділяємо умовні групи методів формування мовленнєвих умінь:

- методи, спрямовані на розвиток репродуктивних умінь;
- методи, спрямовані на розвиток продуктивних умінь.

Методи, спрямовані на розвиток репродуктивних умінь. *Мовленнєва вправа репродуктивного характеру* передбачає осмислене розуміння звукового чи графічного тексту в змістовому, логічному, лінгвістичному, композиційно-структурному та інших аспектах. *Інтерпретація тексту* спрямована на розвиток умінь цілісно сприймати й усвідомлено розуміти інформацію, трактувати її сутність, контекст та підтекст. *Спрямоване аудіювання / читання* передбачає шляхом цілеспрямованих запитань з'ясувати рівень розуміння учнями тексту. *Аналіз тексту* включає характеристику різних аспектів тексту (сміслову, структурно-композиційну, стильову, жанрову, типологічну, комунікативну тощо) і спрямований на розвиток умінь створювати й удосконалювати на прикладі чужого мовлення власні тексти

відповідно до ситуації і сфери спілкування. *Переказування* передбачає усвідомлене осмислення змістової інформації з метою її відтворення (повного часткового, творчого).

Методи, спрямовані на розвиток продуктивних умінь. *Мовленнєва вправа продуктивного спрямування* забезпечує розвиток умінь створювати власні висловлювання відповідно до комунікативної ситуації, формулювати думки та реалізовувати у процесі говоріння / письма. *Інтерактивний метод* реалізовується прийомами: «*Групування*» спрямований на пошук у тексті, висловлюванні, серед мовних одиниць зв'язків (семантичних, інформаційних, композиційних, структурних тощо); «*Мікрофон*» дає змогу швидко активізувати мовленнєву діяльність з метою миттєвого реагування на поставлені завдання (сформулювати, доповнити, проаналізувати, дібрати тощо); «*Мозковий штурм*» передбачає спільне обговорення поставленої проблеми, пошук істини й аргументів. *Діалогування* як різновид методу бесіди має практичне комунікативне спрямування – установити, підтримати, продовжити, завершити комунікацію, переконати чи спонукати співрозмовника, повідомити або з'ясувати інформацію та ін. *Метод проєктів* дозволяє здійснювати пошуково-дослідну й експериментальну діяльність, презентувати ідеї і результати. *Креативні методи спрямовані* на створення власного мовленнєвого продукту – висловлювання, тексту, дискурсу. *Комунікативний метод* передбачає навчальне занурення в ситуацію спілкування з метою розвитку вмінь здійснювати різну комунікативну діяльність – вступати, стратегічно прогнозувати перебіг, успішно розвивати, коректно завершувати комунікацію. *Комунікативний тренінг* забезпечує реалізації міжособистісного навчально-пізнавального дискурсу. Техніками застосування комунікативного тренінгу є: активне слухання з комунікативним завданням, відриті запитання, рольові гри тощо. *Метод дискусій* передбачає публічне обговорення пошукового, дослідницького, проблемного питання, що має практичного комунікативного спрямування.

Наведемо приклади реалізації методів розвитку мовленнєвої компетентності у процесі вивчення української мови у ЗВО.

Вправа 1. Змоделювати і відтворити ситуацію спілкування.

I. Учитель мотивує учнів щодо активного вивчення теми уроку.

II. Керівник викликав підлеглого, щоб повідомити йому про необхідність його участі у конкурсі.

III. Учитель викликав батька (матір), щоб повідомити, що син (донька) має стосунки з поганою групою однолітків.

Вправа 2. Спроекувати і реалізувати діалоги за комунікативними настановами.

1. Чому я хочу стати вчителем? Довести, що обрана професія важлива як для вас, так і для суспільства.

2. З початком! Уявити себе директором школи. Привітати учнів з Днем знань і початком нового навчального року.

3. Перший дзвоник. Зацікавити майбутнього першокласника святом першого дзвоника. Пригадати перший дзвінок у своєму шкільному житті, розказати про це і порівняти враження від цього свята у випускному класі.

Вправа 3. Відтворити діалоги, записавши репліки мовців.

I. Прийом на роботу: директор – молодий спеціаліст.

II. На методичній нараді: керівник – підлеглий – підлеглий.

III. Учитель і члени батьківського комітету.

IV. Директор школи й учні 11 класу.

Вправа 4. Створити текст відповідно до визначеного типу мовлення. Стыль мовлення обрати самостійно. Визначити умови можливої комунікативної ситуації використання створених Вами текстів.

Твір-розповідь

Європейська Київська Русь.

Вільна Україна.

Пісня у житті людини.

Твір-опис

Київ – перлина України.

Символи України.

Лицар третього тисячоліття.

Твір-роздум

Україна вчора, сьогодні, завтра.

Що може людина без мови?

Доброта врятує світ.

Вправа 5. Прочитати текст. Реалізувати бесіду за темою «Чи потрібна людині культура мовлення?».

Добре мовлення – це не просто лад слів, а й лад думок та почуттів. Тому, прагнучи доброго мовлення, треба враховувати як суто мовні його особливості (ступінь оволодіння нормами, які діють в конкретну епоху), так і позамовні (знання законів мислення, практичний досвід мовця – віковий, життєвий і мовленнєвий, психічний стан мовця, мету, спрямованість на спілкування тощо). З огляду на це основними комунікативними ознаками культури мовлення є: правильність, точність, логічність, багатство (різноманітність), чистота, доречність, достатність (поняття кількості мовлення), виразність, емоційність. Звичайно, усі ці ознаки об'єднуються поняттям правильність, бо залежать від того, порушено чи не порушено в мовленні (не в загальнонародному, а в індивідуальному) правила організації мовної системи. Логіки чи психології, естетики чи етики і т. ін. Отже, культура мовлення – це й культура мислення та культура суспільних (соціальних) і духовних стосунків людини (Н. Бабич).

Вправа 6. Прочитати текст. Скласти питальний і номінативний плани. Створити монолог на основі тексту.

Національний символ українського народу

Під час розкопок археологів на території України часто знаходять тризуб, який, на думку вчених, мав важливе значення для котрогось із давніх слов'янських племен. Це міг бути або його символ, або знак влади вождя племені. Згодом, у часи Володимира Святославича (його ще називали

Володимиром Великим), тризуб з'являється на монетах Русі й стає князівським знаком, добре знаним і за її межами. Його разом із владою успадковують Володимирові наступники на престолі. Тризуб часто зустрічається на варязьких мечах (тих воїнів, які були на службі в київських князів), знайшли його і в гербі Анни Ярославни, доньки Ярослава Мудрого, королеви Франції. Цим знаком володарі руських земель скріплювали договори з іншими країнами, він стояв на поясах княжих дружинників.

Яке значення вкладалося в тризуб? Єдиної відповіді на це запитання в істориків немає. Одні вважають, що він уособлював три стихії природи: повітря, воду й землю. Інші переконані: тризуб – це обожнення рибальського знаряддя (при цьому посилаються на те, що його знаходять і в інших країнах). Ще інші наполягають: це стилізоване зображення сокола. Є й версія про те, що він – відтворення предмета, схожого на булаву – символ влади. Усіх таких тлумачень декілька десятків. Одне слово, єдиної загальноприйнятої точки зору в поясненні тризуба немає. Але вчені сходяться в головному: він найбезпосереднішим чином пов'язаний з княжою особою і символізує її владу. Тут ніяких суперечок бути не може. (М. Федотів).

Сучасна парадигма розвитку мовної освіти в Україні нині актуалізує питання розвитку й удосконалення у студентів закладів вищої освіти мовленнєвої компетентності, в основі якої – мовленнєві знання, вміння, навички і досвід мовленнєвої діяльності. Найбільш доцільним у розвитку мовленнєвої компетентності у студентів, майбутніх педагогів, нам видається шлях упровадження системи методів формування мовленнєвих умінь: методів, спрямованих на розвиток репродуктивних умінь, і методів, спрямованих на розвиток продуктивних умінь.

Список літератури:

1. Вільгельм Гумбольдт. Режим доступу: <http://osvita.125mb.com/vilgelm-fon-gumboldt-59804.html>
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. К. 2004. 344 с.

3. Біляєв О. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посібник. К. 2005. 180 с.
4. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник. / [за ред. М. І. Пентиліук]. К. 2003. 149 с.
5. Захлюпана Н., Кочан І. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів. 2002. 250 с.
6. Кучеренко І., Пентиліук М. Теорія і технологія сучасного уроку української мови : навч.-метод. посіб. Херсон. 2022. 352 с.
7. Кучерук О. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир. 2011. 420 с.